

УДК 316.6:159.942

DOI:

Теслик Наталія Миколаївна

кандидат психологічних наук, старший викладач, Сумський державний університет,
м. Суми, Україна
ORCID ID 0000-0002-1564-8323
teslyk.n@gmail.com

Калинич Ніна Віталіївна

студентка 4 курсу спеціальності «Соціальна робота», Сумський державний університет,
м. Суми, Україна
ORCID ID 0000-0001-9531-6574
ninakalinic106@gmail.com

Позняк Анастасія Андріївна

студентка 3 курсу спеціальності «Соціальна робота», Сумський державний університет,
м. Суми, Україна
ORCID ID 0000-0003-1905-4335
2001Pozniak@ukr.net

ПСИХОЕМОЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ Я-КОНЦЕПЦІЇ ТА РИЗИКИ АЛЕКСИТИМІЇ ДІТЕЙ У ПЕРІОД АДАПТАЦІЇ ДО ПРИЙОМНИХ РОДИН

Метою дослідження є визначення специфічних проявів Я-концепції, рівня алекситимії для розуміння особливостей психоемоційного розвитку дітей у період адаптації до прийомних родин. Дослідження базується на порівнянні психодіагностичних даних дітей у період адаптації до прийомних родин та контрольної групи дітей, які мешкають із біологічними батьками. Особливості проявів Я-концепції дитини визначено на основі концептуальних положень Р. Бернса із застосуванням методики «Шкала дитячої Я-концепції Пірса–Харріса». Ризики алекситимії визначено на основі застосування Торонтської алекситимічної шкали TAS-26. Для обробки емпіричних даних використано засоби MS Excel (t-критерій Стьюдента, кореляційний аналіз r Пірсона). Встановлено, що в період адаптації до прийомних родин діти відрізняються особливими проявами Я-концепції, а саме мають сумніви щодо власної привабливості, демонструють переважно високі показники тривожності та меншою мірою схильні почуватися щасливими. Водночас прояви алекситимії у дітей з прийомних родин та в дітей контрольної групи не досягають значущих відмінностей. Не зафіксовано також взаємозв'язки рівня алекситимії з проявами Я-концепції у дітей з прийомних родин. Однак серед дітей з прийомних родин на відміну від тих, які мешкають із біологічними батьками, вища частка досліджуваних входить до групи ризику. Доведено потребу в особливій увазі до психоемоційної сфери розвитку дитини в період адаптації до прийомної родини. Результати дослідження практично значущі для фахівців, які реалізують супровід прийомних родин, прийомних батьків та можуть бути використані для формування програми взаємодії з прийомними родинами в період адаптації. Перспективами подальших досліджень є розширення досліджуваних підгруп, включення до вибірки дітей на різних етапах проживання в прийомній родині.

Ключові слова: діти з прийомних родин; Я-концепція; алекситимія; адаптація до прийомної родини; психоемоційний розвиток дитини.

PSYCHOEMOTIONAL FEATURES OF THE SELF-CONCEPT AND THE ALEXITHYMIA OF CHILDREN DURING THE PERIOD OF ADAPTATION TO THE FOSTER FAMILY

Nataliia M. Teslyk

Ph.D. in Psychology, Senior Lecturer, Sumy State University, Sumy, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-1564-8323
teslyk.n@gmail.com

Nina V. Kalinich

4-year student in Social Work, Sumy State University, Sumy, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-9531-6574
ninakalinich106@gmail.com

Anastasiia A. Pozniak

3-year student in Social Work, Sumy State University, Sumy, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-1905-4335
2001Pozniak@ukr.net

The study aims to define the specific manifestations of self-concept and the alexithymia level to understand the peculiarities of personality's psychoemotional development during the children's adaptation in foster families. Peculiarities of child's self-concept manifestations were determined based on R. Burns' conceptual provisions using the «Peirce-Harris Child Self-Concept Scale» technique. Alexithymia risks were determined based on the application of the Toronto Alexithymia Scale TAS-26. The research was based on comparing the psychodiagnostic data of the children during the adaptation period in foster families and the control group of children living with biological parents. MS Excel was used to process the empirical data (Student's t-test, Pearson's r correlation analysis). It was found that during the adaptation period in foster families, the children were characterized by specific manifestations of self-concept, namely, they doubted their attractiveness, had a high level of anxiety, and were less inclined to feel happy. At the same time, the manifestations of alexithymia in children from foster families and the control group do not reach significant differences. However, a higher proportion of the children from foster families were in the risk group. It is defined that children from foster families do not show the correlation between the level of alexithymia and manifestations of self-concept, in contrast to children living with biological parents. Thus, the need for special attention to the psychoemotional sphere of child development during adaptation to foster families is proved. The prospects for further research are to expand the subgroups under study to include children at different stages of living in a foster family. The study results are practically significant for specialists who provide support to foster families and can be used to form a program of interaction with foster families during the period of adaptation.

Keywords: foster children; self-concept; alexithymia; adaptation to foster care; psychoemotional development of the child.

Постановка проблеми. Гармонійний розвиток дитини залежить від багатьох факторів – як внутрішньо обумовлених, так і соціально детермінованих. У контексті формування здорового покоління маємо говорити про емоційний розвиток, який значною мірою визначається саме соціальними умовами формування особистості. Вирішальна роль у цьому процесі належить первинній, тобто сімейній, соціалізації.

На сьогодні деінституціалізація сфери виховання підростаючого покоління залишається однією з найскладніших соціальних та наукових проблем. Загальновизнаним, найбільш ефективним шляхом соціалізації дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, є усиновлення. Саме сім'я визнається природним і найбільш сприятливим середовищем захисту, розвитку і виховання дитини. Водночас постає нагальна потреба

врахування психологічних особливостей індивіда для забезпечення гармонійного психосоціального розвитку особистості.

Суспільні процеси, пов'язані із входженням дитини в прийомну родину, вимагають особливої соціально-психологічної підтримки. Дитина і всі члени прийомної родини потребують перебудови міжсоціальних стосунків, вироблення нових або адаптації наявних норм взаємодії. Процес соціалізації та адаптації до таких умов життєдіяльності незмінно є стресогенним фактором для дитини, який впливає передусім на емоційну сферу індивіда. За такої умови суттєво зростає роль уміння розпізнавати, виражати власні емоції, реагувати на емоції оточення. Будь-які алекситимічні прояви, труднощі формування Я-концепції особистості погіршують прогнози стабілізації родинних стосунків, що й зумовлює актуальність нашого дослідження. Соціальна підтримка прийомних родин має базуватися на розумінні особливостей психоемоційного розвитку дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виокремлення нерозв'язаних частин загальної проблеми. На цей час в Україні розроблено та впроваджено в дію Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки. Вона допомагає розвивати сімейні форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Але виховання таких дітей у прийомних сім'ях нерідко супроводжується проблемами, пов'язаними з фізичним здоров'ям, адаптацією, поведінкою, навчальною поведінкою, спілкуванням та навіть психічними порушеннями.

Тому в Україні в дитячих будинках та інтернатах наразі поширюється практика різноманітних інтервенцій та ревіталізації психологічного розвитку, психокорекції, психореабілітації, рекреації, здійснюється організація системи супроводу прийомних сімей у соціальних службах. Це сприяє компенсації різних видів психічної депривації, корекції її негативних наслідків, а також допомагає досягти значних зрушень у психологічному розвитку дітей перед потраплянням у родину (Цумарева, 2021).

Україна у сфері соціальної політики з 2012 року взяла курс на розвиток і поширення сімейних форм виховання, затвердивши «Національну стратегію профілактики соціального сирітства на період до 2020 року». Проте значні труднощі виникають із влаштуванням дітей підліткового та юнацького віку. Властиві підлітковому періоду процеси формування Я-концепції почасти негативно впливають на соціалізацію дитини. А позитивні зміни в Я-концепції дітей-сиріт сприяють підвищенню рівня самосприйняття власної особистості, самооцінки, покращенню стосунків із наставниками (Леонова, 2019).

Згідно з Ю. М. Кашпур (2016), суттєві психологічні труднощі прийомних сімей пов'язані з особистою неготовністю батьків до створення сім'ї та несформованістю батьківської Я-концепції. Низка психологічних труднощів дорослих пов'язана з гіперкомпенсацією взятої відповідальності та з невмінням організувати власний життєвий простір, нездатністю до психологічного відновлення. Діти ж, відповідно, переживають негативні емоції та почуття, пов'язані з влаштуванням у фостерній сім'ї, через втрату базової довіри до оточення, що посилюється небажанням батьків долучати їх до процесу прийняття сімейних рішень, життєвих виборів та організації дозвілля. Посилює негативний ефект такої позиції втрата суттєвих можливостей адаптивності та боротьби зі стресом, які забезпечує активне дозвілля (Drozdikova-Zaripova, Viktagirova, & Latypov, 2021).

На особливу увагу в цьому аспекті формування особистості дитини в прийомній сім'ї заслуговує проблема алекситимії – нездатності вербалізувати пережиті почуття. Пітер Е. Сіфнеос, який запропонував у 1973 р. термін «алекситимія», розглядає це явище як особливість нервової системи, яка зовсім не пов'язана з когнітивними здібностями особистості. Алекситимічні прояви безпосередньо впливають на психоемоційний розвиток дитини загалом та здатність до такого розвитку зокрема. Під час дослідження алекситимії як фактора, що зумовлює розвиток психосоматичної патології, було встановлено, що є пряма кореляційна залежність між показниками соматичних проявів і алекситимічних порушень, тобто алекситимію можна розглядати як фактор розвитку психосоматичних проявів. Загальноприйнято також вагомим фактором алекситимічних проявів вважати емоційний фон

(Галюнкoвa, & Галюнкoв, 2020). Алекситимічні прояви залежать і від статі дитини. Так, О. С. Юрценюк (2019) доводить, що виражена алекситимія притаманна більшою мірою чоловікам (17,81 %), меншою – жінкам (15,98 %).

Створення умов, сприятливих для психоемоційного розвитку особистості, визначається успішним входженням дитини в прийомну сім'ю. Адаптація дитини в прийомній сім'ї – це природне пристосування дитини до нових для неї умов побуту, взаємин, життєдіяльності, що сприяє формуванню відчуття комфорту, захищеності і необхідне для найбільш повного й доцільного самовияву, соціалізації в новому соціокультурному сімейному середовищі (Яременко, Комарова, Волинець, & Пеша, 2000). У процесі соціалізації відбувається розвиток адаптаційних можливостей дитини, які проявляються в прийнятті нового для неї статусу члена сім'ї, нових норм і правил поведінки, спілкування, відносин, самопрояву в різних повсякденних ситуаціях, що складаються в ній (Бевз, Волинець, & Капська, 2000).

Адаптація сім'ї до прийомної дитини – це також природне пристосування сім'ї до появи в ній на постійній основі нової людини, що займає певне місце і суттєво впливає на її цінності, сімейний побут, статус і ролі членів сім'ї, їхні можливості, характер взаємин і самовиявів. З появою нового члена відбувається розвиток адаптаційних можливостей сім'ї, зумовлених прийняттям змін, а саме корекція статусу кожного члена сім'ї, повсякденного побуту, норм і правил поведінки, спілкування, відносин, ролі в різних життєвих ситуаціях (Бевз, 2014).

Відповідно до авторської концепції Г. М. Бевз (2003) процес адаптації проходить у п'ять етапів. Вираженість емоційної напруженості протягом перебігу адаптаційних процесів залежить від того, наскільки відрізняються умови, у яких формувалися адаптаційні механізми, від нинішніх умов. Перебування дітей у складних умовах, нехтування їхніми потребами протягом тривалого часу створюють загрозу для їхнього розвитку й адаптації в прийомних сім'ях (Бевз, Вакуленко, & Шпаренко, 2012).

Посилюють можливі труднощі входження в нову сім'ю психологічні бар'єри: несумісність темпераментів, рис характеру, звичок прийомних батьків та навичок дитини. У дітей, які виховувалися в дитячих будинках, за час перебування в цих установах формується свій ідеал сім'ї, у кожній дитині живуть очікування щодо тата і мами. З цим ідеалом пов'язується відчуття свята, прогулянок, ігор, що не збігається зі стереотипним сприйняттям життєвих проблем дорослими членами сім'ї (Волинець, 1998).

Таким чином, на всіх етапах адаптації дитини до прийомної сім'ї психосоціальна підтримка має базуватися на врахуванні особливостей емоційної сфери особистості, особливо Я-концепції, та ризиків алекситимічних проявів дитини.

Метою статті є визначення психоемоційних особливостей прояву Я-концепції та ризиків алекситимії дітей у період адаптації до прийомних родин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Французький соціолог Е. Дюркгайм одним із перших звернув увагу на проблему соціалізації, підкреслюючи, що будь-яке суспільство прагне сформуванню людини відповідно до своїх універсальних моральних, інтелектуальних і навіть фізичних ідеалів (Амірова, Візниця, & Грабовець, 2018). Саме Я-концепція тісно переплітається з поняттями «образ себе», «самосвідомість». На ранніх вікових етапах людина лише починає формувати уявлення про саму себе, використовувати можливості самопроєктування. Це складна система, що включає пояснювальну складову («образ Я», або «картина Я»), самооцінювальну складову та інші аспекти самосприймання. Компонент, пов'язаний зі ставленням до себе або до окремих своїх якостей, називають самооцінкою, чи прийняттям себе. Я-концепція визначає не просто те, що собою являє особистість, а й те, що вона про себе думає, як оцінює свою діяльність і можливості саморозвитку (Бернс, 1986).

Я-концепція формується під час інтеракції між людьми, у процесі якої суб'єкт «заглядає як у дзеркало іншої людини», так і уточнює й коректує образи свого Я (Чубук, 2013). Людина, намагаючись уявити, що про неї думають інші, аналізує себе, свою поведінку

та особливості спілкування з ними, тобто аналізує, яка вона у взаємодії з іншими людьми. Завдяки такому аналізу людина приходиться до певного пізнання свого Я. Такого роду уявлення про себе має істотне значення в процесі самовиховання, тому, аналізуючи себе в спілкуванні з іншими людьми, людина починає розуміти особливості свого характеру, зокрема і негативні.

З віком відбувається зміна потреб особистості, що розвивається. Саме в них і через них проявляється людина, і відповідно, формується її Я-концепція. На відміну від ситуативних Я-образів, Я-концепція створює у людини відчуття своєї постійної визначеності. Формування адекватної Я-концепції і перш за все самосвідомості є однією з важливих умов виховання свідомого суб'єкта суспільства, що є значущим завданням щодо дітей прийомних родин. Я-концепція охоплює три основні модальності: реальне Я, дзеркальне Я, ідеальне Я (Бернс, 1986).

Дослідження вихованців загальноосвітніх шкіл-інтернатів, яке провели О. І. Богучарова і Р. О. Труляєв (2018), виявило, що учні з контрольної групи – діти, що виховуються в сім'ї, – мають більш розвинену, адекватну та позитивну Я-концепцію, яка відображає значну кількість успішних особистісних якостей та позитивних оцінок у сфері самосприйняття та сприяє їхній ефективній адаптації в закладі освіти (Богучарова, & Турляєв, 2018). Низка відмінностей підтверджує припущення про більш усталену динаміку розвитку особистості та позитивну Я-концепцію дітей, що виховуються в сім'ї, і дітей, які навчаються в інтернатних закладах. Проте щодо перспектив становлення позитивної Я-концепції дітей-сиріт, то за шкалами фізичної привабливості, комунікативної популярності серед однолітків, щастя і задоволеності собою, а також загалом позитивної природи деяких Я-структур (самооцінка своїх фізичних якостей), що формуються в межах шкільної адаптації, розбіжностей між учнями загальноосвітньої школи й учнями школи-інтернату не виявлено. Отже, виявлено принципову здатність дітей-сиріт до особистісного розвитку в межах моделей позитивної Я-концепції з доданням лінії «безособових» механізмів розвитку їхньої особистості (Гуменюк, 2004).

Ми провели емпіричне дослідження дітей із прийомних родин. Вибірка досліджуваних, що становила 30 дітей у період адаптації до прийомних сімей, була врівноваженою за ознакою статі. Це були діти віком від 7 до 16 років (зокрема, 12 дітей молодшого шкільного віку, 14 – підліткового та 4 – раннього юнацького віку). Для визначення тенденцій особистісного розвитку дітей у період адаптації до прийомних родин до дослідження було залучено також групу порівняння. Ця група включала дітей, що проживали у складі рідних сімей. При формуванні групи порівняння було враховано параметри кількості, віку та статі.

Ми скористалися методиками «Шкала дитячої Я-концепції Пірса-Харріса» і «Торонтська алекситимічна шкала TAS-26». Для обробки емпіричних даних було використано засоби MS Excel: t-критерій Стьюдента та кореляційний аналіз r Пірсона. Виявлено відмінності за шкалами «Зовнішність, фізична привабливість», «Тривожність», «Щастя і радість» та загальним показником (табл. 1).

У дітей із прийомних родин часто спостерігається низька самооцінка інтелекту та шкільної успішності. Вони більшою мірою переживають незадоволеність своїм становищем у школі, відчувають себе неуспішними в навчанні, вони не прагнуть до співпраці в конфліктах. Причини тут можуть бути різні: депривація попередніх життєвих періодів, вплив часу перебування в інтернатних закладах, зміна закладів та родин. За фактором «Ситуація в школі» у прийомних дітей спостерігається нейтральне ставлення до школи. Очевидно, ідеться про помітно нижчу зовнішню мотивацію до навчання в інтернатних закладах, а тому школа може викликати тривогу, страхи, переживання і не асоціюється відтак з позитивним підкріпленням. Не досягають статистичної значущості, але демонструють тенденцію тяжіння до нижчих оцінок власної спроможності до спілкування та впевненості в собі діти з прийомних родин. **Тривожність у прийомних дітей сягає середнього рівня з тяжінням до високого**, причиною чого є зміна місця проживання (з інтернатного закладу на родину),

стосунки в прийомній родині, стосунки між дітьми. У дітей з контрольної групи здебільшого високий рівень емоційного благополуччя, низький (адаптивний) рівень тривожності.

Таблиця 1

Показники шкали дитячої Я-концепції (за Пірсом – Харрісом)

Підгрупа досліджуваних дітей	Поведінка	Інтелект, становище в школі	Ситуація в школі	Зовнішність, фізична привабливість	Тривожність	Спілкування	Щастя і радість	Становище в сім'ї	Впевненість в собі	Загальний показник
з прийомних родин	6 ±3,8	6,3 ±2,4	4,4 ±1,7	3,8 ±1,7	6,7 ±1,4	5,7 ±2,7	2,5 ±1,8	3,7 ±2,2	7,7 ±2,2	46,5 ±9,3
з рідних родин	7 ±1,4	9,7 ±2,6	4,9 ±1,2	7,5 ±2	2,5 ±1,6	10 ±3,5	5,5 ±1,4	5,7 ±1,1	11,5 ±3,2	64 ±7,4
t, p≤0.05	-	-	-	1.41	1.98	-	1.32	-	-	1.47

Загалом фактор спілкування, зокрема популярність серед однолітків, уміння спілкуватися, у прийомних дітей проявляється в низькій самооцінці та низькій популярності серед однолітків, невмінні правильно спілкуватися. Це свідчить про незадоволеність потреби в спілкуванні. А в дітей з контрольної групи спостерігається середня самооцінка і нормальне, позитивне ставлення до однолітків. За становищем у сім'ї діти з прийомних родин мають середній рівень задоволеності, що значно нижче, ніж показники контрольної групи. Дослідження рівня алекситимії за Торонтською алекситимічною шкалою TAS-26 показало, що діти з прийомних родин не мають вираженої алекситимії (табл. 2).

Таблиця 2

Рівні прояву алекситимії у досліджуваних груп з прийомних родин (осіб, %)

Підгрупа досліджуваних дітей	Норма	Група ризику	Виражена
з прийомних родин	5 (33 %)	10 (67 %)	-
з рідних родин	6 (43%)	5 (36%)	3 (21%)

Примітка: t, p≤0.05

Вихідна гіпотеза дослідження базувалася на припущенні про високі ризики і ймовірні прояви алекситимії у дітей з прийомних родин, але отримані дані демонструють, що тут статистично значущих відмінностей немає: середньозважені групові показники дітей з прийомних родин (64,33±4,82) не відрізняються від параметрів групи дітей, що проживають з біологічними батьками (64,29 ±9,96). Однак відхилення показників дітей рідних батьків демонструють превалювання виражених показників порівняно з основною досліджуваною групою. Подальші гіпотези можуть бути побудовані з розширенням вибірки досліджуваних і потребують ґрунтовної перевірки.

Показники рівня вираженої алекситимії виявлено лише в підгрупі дітей рідних батьків, що гіпотетично може бути детерміновано такими особливостями дослідження: 1) не враховано соціальний статус сім'ї (неблагополучна, малозабезпечена або багатодітна родина) та порушення емоційного спілкування матері з дитиною раннього віку, придушення емоцій, заборона на їх вираження; 2) доцільно базувати вивчення цієї проблеми на порівнянні дітей за ознакою наявності булінгу в школі.

Близько 2/3 респондентів із прийомних родин за показниками можна віднести до групи ризику. За t-критерієм Стьюдента статистично значущих відмінностей між середньозваженими показниками підгруп порівняння не виявлено. Однак варто звернути увагу на відмінності в показниках стандартного відхилення. В основній групі досліджуваних розкид значень є суттєво меншим, що говорить про більшу одноманітність.

Отже, цілком очевидною є потреба у профілактичній соціальній роботі з дітьми в процесі їхньої адаптації до прийомних родин. Показники норми, по суті, не відрізняються у групах, однак серед дітей, що мешкають з рідними батьками, менша частка осіб, що належать до групи ризику. Це дає підстави припустити необхідність психосоціальної підтримки дітей з групи ризику для гармонійного розвитку їхньої емоційної сфери. Особливо привертає увагу те, що не виявлено кореляційних зв'язків між проявами Я-концепції і показниками алекситимії в підгрупі дітей з прийомних родин. У контрольній підгрупі спостерігаються прямі і зворотні кореляції між показниками алекситимії і параметрами «Інтелект, становище в школі», «Ситуація в школі», «Щастя і радість» (табл. 3). Отже, можна підтвердити попередній висновок про потребу в підтримці психоемоційного розвитку дітей з прийомних родин, особливо в період адаптації.

Таблиця 3

Взаємозв'язки показників алекситимії з проявами Я-концепції дітей (r)

Підгрупа досліджуваних дітей	Поведінка	Інтелект, становище в школі	Ситуація в школі	Зовнішність, фізична привабливість	Тривожність	Спілкування	Щастя і радість	Становище в сім'ї	Упевненість у собі	Загальний показник
з прийомних родин	-,05	-,14	,09	-,3	-,31	,25	,16	,31	,34	,14
з рідних родин	-,07	,54*	-,59*	-,12	,14	,05	-,66**	,32	,03	-,1

Примітка: * $p \leq 0.05$; ** $p \leq 0.01$.

Обмеження дослідження. Основним обмеженням нашого дослідження є нечисленність вибірки, тож перспективою подальшого дослідження варто визнати потребу її розширення, а також залучення дітей на різних етапах проживання в прийомних родинах; дітей, які проживають поза межами родини; врахування соціально-демографічних та психосоціальних особливостей дітей, що проживають у складі рідних сімей.

Практична/соціальна значущість дослідження. Стейкхолдерами цього дослідження можуть бути соціальна служба і служба у справах дітей, психологічні та соціальні служби закладів освіти, прийомні батьки. Висновки дослідження є передумовою визначення актуальних способів впливу на гармонійний розвиток психоемоційної сфери дитини в період її адаптації до прийомної родини. Вони стануть у пригоді під час розроблення психопрофілактичних, психорозвивальних та психокорекційних програм роботи з означеною соціальною групою дітей.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження підтверджує думку, що психоемоційний розвиток дитини в період адаптації до умов проживання в прийомній родині потребує соціального супроводу. У період адаптації до прийомної родини діти мають зазвичай нижчі показники самооцінки інтелекту та шкільної успішності, демонструють нейтральне ставлення до школи та межові з високими показниками тривожності. Встановлено, що рівні алекситимії у дітей з прийомних родин і дітей, які мешкають з біологічними

батьками, у середньогруповому зрізі не мають значущих відмінностей. На основі результатів дослідження обґрунтовано наявність потреби соціальної підтримки для профілактики порушень розвитку емоційної сфери особистості у дітей з різним соціальним статусом. Результати дослідження можуть бути використані для формування психосоціальної програми супроводу прийомних родин, у роботі з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. Узагальнення цих даних допоможе оптимізувати умови психоемоційного розвитку дітей цієї соціальної групи, сприятиме покращенню емоційного стану дітей у період адаптації до прийомних родин.

Перспективою подальших досліджень є включення до вибірки дітей на різних етапах проживання в прийомній родині, визначення особливостей психоемоційного розвитку дітей за віковими особливостями та розроблення програми профілактики алекситимічних проявів у дітей з прийомних родин.

Список використаних джерел

- Амірова, Р., Візниця, Ю., & Грабовець, И. (2018). *Соціологія*. Дніпро: ДДУВС.
- Бевз, Г. (2014). Соціальна адаптація прийомних батьків у контексті замісної опіки над дітьми. *Українознавчий альманах*, 15, 173–176. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukralm_2014_15_55.
- Бевз, Г., Вакуленко, О., & Шперенко, Л. (2012). *Поради психолога. Серія «Соціальний супровід неповнолітніх»*. Кн. 2. Київ: Державний ін-т сім'ї та молоді.
- Бевз, Г., Волинець, Л., & Капська, А. (2000). *Соціальне становлення дитини у прийомній сім'ї: соціальний супровід*. Київ: Український ін-т соціальних досліджень.
- Бевз, Г. М., Кузьмінський, В. О., Доля, Н. Г., Нескучаєва, О. І., & Соколова, К. П. (2003). *Прийомна сім'я: методика створення і соціального супроводу*. Київ: Центр стратегічної підтримки. Взято з <http://www.p4ec.org.ua/upload/education/library/1345189788.pdf>.
- Бернс, Р. (1986). *Я-концепція и воспитание*. Москва: Прогресс.
- Богучарова, О. І., & Труляев, Р. О. (2018). Психологічні особливості позитивної Я-концепції вихованців загальноосвітніх шкіл-інтернатів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*, 7, 99–107. Взято з <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/21491>.
- Волинець, Л. (1998). *Соціальне сирітство в Україні: експертна оцінка та аналіз існуючої в Україні системи утримання та виховання дітей, позбавлених батьківського піклування*. Київ.
- Галюнкova, Н., & Галюнкoв, И. (2020). Психолого-соціальна характеристика дітей и подросткoв с алекситимией на основе многофакторного анализа. *Вестник Южно-Уральского государственного гуманитарно-педагогического университета*, №1 (154). Взято з <https://cyberleninka.ru/article/n/psihologo-sotsialnaya-harakteristika-detey-i-podrostkov-s-aleksitimiey-na-osnove-mnogofaktornogo-analiza>.
- Гуменюк, О. Є. (2004). *Психологія Я-концепції*. Тернопіль: Економічна думка. Взято з http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/7202/1/Оксана_Я-концепція_книга_2004.pdf.
- Кашпур, Ю. (2016). Дослідження психологічних труднощів прийомних сімей. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*, 3, 115–123. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_012_2016_3_18
- Леонова, В. (2019). Наставництво як форма соціальної підтримки дітей у закладах соціального захисту. *Соціальна педагогіка*, 2 (13), 133–136. Взято з http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/13/part_2/30.pdf.
- Цумарева, Н. (2021). *Можливості компенсації негативних наслідків емоційної депривації у прийомних дітей молодшого шкільного віку*. 10.30525/978-9934-26-078-0-3. Взято з <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/134/3857/8095-1>.
- Чубук, Р. (2013). *Соціальна педагогіка*. Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили.
- Юрценюк, О. (2019). Гендерні відмінності рівня алекситимії у студентів з непсихотичними психічними розладами. *Психіатрія, неврологія та медична психологія*, 11, 25–29. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/psyneur_2019_11_.

Яременко, О., Комарова, Н., Волинець, Л., & Пеша, І. (2000). *Створення та функціонування прийомних сімей*. Київ: Український ін-т соціальних досліджень.

Drozdikova-Zaripova, A. R., Biktagirova, G. F., & Latypov, N. R. (2021). How to help foster teens form a positive self-concept insports and exercise activities. *Journal of Human Sport and Exercise*, 16(3proc.), 1136–1150. <https://doi.org/10.14198/jhse.2021.16.Proc3.30>.

References

Amirova, R., Viznytsia, Yu. & Grabovets, I., 2018. *Sotsiologhiia* [Sociology]. Dnipro: DDUVS. (in Ukrainian)

Bevz, H. (2014). Social adaptation of foster parents in the context of foster care. *Ukrainian Studies Almanac*, (15), 173–176. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukralm_2014_15_55 (in Ukrainian)

Bevz, H. M., Kuzminskyi, V. O., Dolia, N. H., Neskuchaieva, O. I., & Sokolova, K. P. (2003). *Pryiomna simia: metodyka stvorennia i sotsialnoho suprovodu* [Foster family: methods of creation and social support]. Kyiv: Tsentr stratehichnoi pidtrymky. Retrieved from <http://www.p4ec.org.ua/upload/education/library/1345189788.pdf>. (in Ukrainian)

Bevz, H., Vakulenko, O., & Shperenko, L. (2012). *Porady psykholoha. Seriiia «Sotsialnyi suprovod nepovnotitnikh»* [Psychologist's advices.Series «Social support of minors». Book. 2]. Kyiv: Derzhavnyi instytut simi ta molodi. (in Ukrainian)

Bevz, H., Volynets, L., & Kapskaya, A. (2000). *Sotsialne stanovlennia dytyny u pryiomnii simi: sotsialnyi suprovod* [Social development of a child in a foster family: social support]. Kyiv: Ukrainian Institute of Social Research. (in Ukrainian)

Bohucharova, O. I., & Truliaiev, R. O. (2018). Psykholohichni osoblyvosti pozytyvnoi Ya-kontseptsii vykhovantsiv zahalnoosvitnikh shkil-internativ [Psychological features of the positive self-concept of pupils of boarding schools]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 12. Psykholohichni nauky*. 7, 99–107. Retrieved from <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/21491>. (in Ukrainian)

Burns, R. (1986). *Ya-kontseptsiiya i vospitaniye* [Self-concept and parenting]. Moscow: Progress. (in Russian)

Chubuk, R. (2013). *Sotsialna pedahohika* [Socialpedagogy]. Mykolaiv: ChDU imeni Petra Mohyly. (in Ukrainian)

Drozdikova-Zaripova, A. R., Biktagirova, G. F., & Latypov, N. R. (2021). How to help foster teens form a positive self-concept insports and exercise activities. *Journal of Human Sport and Exercise*, 16(3proc.), 1136–1150. <https://doi.org/10.14198/jhse.2021.16.Proc3.30>. (in English)

Humeniuk, O. Ye. (2004). *Psykholohiia Ya-kontseptsii* [Psychologyofself-concept]. Ternopil: Ekonomichna dumka. Retrieved from http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/7202/1/Оксана_Я-концепція_книга_2004.pdf. (in Ukrainian)

Galyunkova, N., & Galyunkov, I. (2020). Psikhologo-sotsialnaya kharakteristika detey i podrostkov s aleksitimiyey na osnove mnogofaktornogo analiza [Psychological and social characteristics of children and adolescents with alexithymia based on multivariate analysis]. *Vestnik Yuzhno-Uralskogo gosudarstvennogo gumanitarno-pedagogicheskogo universiteta*, 1 (154). Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/psikhologo-sotsialnaya-harakteristika-detey-i-podrostkov-s-aleksitimiey-na-osnove-mnogofaktornogo-analiza>. (in Russian)

Kashpur, Y. (2016). Doslidzhennia psykholohichnykh trudnoshchiv pryiomnykh simei [Research of psychological difficulties of foster families]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 12: Psykholohichni nauky*, 3, 115–123. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_012_2016_3_18. (in Ukrainian)

Leonova, V. (2019). Nastavnytstvo yak forma sotsialnoi pidtrymky ditei u zakladakh sotsialnoho zakhystu [Mentoringas a form of social support for children in socialprotection institutions]. *Sotsialna pedahohika*, 2 (13), 133–136. Retrieved from http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/13/part_2/30.pdf. (in Ukrainian)

Tsumareva, N. (2021). Mozhlyvosti kompensatsii nehatyvnykh naslidkiv emotsiinoi depriyatsii u pryiomnykh ditei molodshoho shkilnoho viku [Possibilities of compensation of negative consequences of

emotional deprivation at foster children of primary schoolage]. 10.30525/978-9934-26-078-0-3. Retrieved from <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/134/3857/8095-1>. (in Ukrainian)

Volynets, L. (1998). *Sotsialne syritstvo v Ukraini: ekspertna otsinka ta analiz isnuuchoi v Ukraini systemy utrymannia ta vykhovannia ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia* [Social orphanhood in Ukraine: expert assessment and analysis of the existing system of maintenance and upbringing of children deprived of parental care in Ukraine]. Kyiv. (in Ukrainian)

Yaremenko, O., Komarova, N., Volynets, L., & Pesha, I. (2000). *Stvorennia ta funktsionuvannia pryiomnykh simei* [Establishment and functioning of foster families]. Kyiv: Ukrainian Institute of Social Research. (in Ukrainian)

Yurtsenyuk, O. (2019). Henderni vidminnosti rivnia aleksytymii u studentiv z nepsykhotychnymy psykhiichnymy rozladamy [Gender difference sinthe level of alexithymia in students with non-psychoticmental disorders]. *Psykhiaetriia, nevrolohiia ta medychna psykholohiia*, 11, 25–29. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/psyneur_2019_11_. (in Ukrainian)